

פתח דבר

זהו הגיליון האחרון של כתב העת **זהויות**, ולפיכך גם הגיליון היחיד בעריכת. **זהויות** מזוהה עם מייסדו ועורכו לאורך השנים, הרב נפתלי רוטנברג, שיזם את הקמתו והעניק לו את צביונו. ההחלטה לסגור את כתב העת נבעה משיקולים רחבים של הנהלת מכון ון ליר, הקשורים לארגון מחדש של פעילות המכון. היא התקבלה במהלך העריכה של הגיליון, ולעובדה זו השפעה על תוכנו: מצד אחד ניכרת בו המשכיות מפעלו של הרב רוטנברג, ומצד אחר ניכרים בו כיווני מחקר והגות חדשים שהיה בכוונתנו לפתח. הכיוונים הללו יפותחו, כך אנו מקווים, במסגרות אחרות.

אין מתאים יותר לפתוח גיליון זה ממאמר פרי עטו של העורך המייסד של כתב העת. **הרב נפתלי רוטנברג** מציע במאמרו קריאה ביקורתית בפרשנותו של ישעיהו ליבוביץ למושגי יסוד אצל הרמב"ם הנוגעים לדרך לעבודת השם: אהבה, יראה, ידיעה ועבודה. הוא יוצא כנגד הבנתו של ליבוביץ את המושגים האלה, בייחוד את מושג האהבה. רוטנברג מבקש להבהיר את עמדתו של הרמב"ם לאור תפיסתו של ליבוביץ, אך בתוך כך מובהרת גם עמדתו של ליבוביץ עצמו, מתוך מחלוקת מהותית עימו.

שלושה ממאמרי הגיליון הם תוצרים של קבוצת המחקר "קבלה ופסיכואנליזה", שפעלה במכון ון ליר בשנים 2015-2017, בהנחיית פרופ' חביבה פדיה, חני בירן וד"ר רות קרא-איונוב קניאל (שגם ערכה את החלק הזה). הקבוצה הייתה מורכבת מפסיכואנליטיקאיות וחוקרות קבלה, כולן נשים, והיא הצמיחה תובנות רבות וכיוונים חדשים של חשיבה, עיון ויצירה. לא כל הכיוונים האלה יכלו לבוא לכלל ביטוי בגיליון הזה, אך אנו מקווים שהם ימצאו את המסגרת הראויה להם בפעילות המכון. ובכל זאת, זכינו לפרסם כאן שלושה מאמרים פרי עטן של חברות הקבוצה, הממחישים כל אחד בדרכו את פוריותה של הבחינה המורכבת והביקורתית של היחסים בין הקבלה ובין הפסיכואנליזה, על הדמיון וההבדלים ביניהן.

ברשימת ביקורת שהתרחבה למאמר, **דוד שפרבר** מגיב על מאמרו של אדוארד רוטסטיין "הבעיה עם מוזיאונים יהודיים", שבו נטען שמוזיאונים יהודיים מוחקים את הזהות היהודית הפרטיקולרית בשם עקרונות אוניברסליים. שפרבר דוחה את עצם ההבחנה בין הפרטיקולרי לאוניברסלי בהקשר זה. בעקבות חוקרים אחרים של אמנות יהודית הוא מראה שדווקא הפנייה אל האוניברסלי היא ביטוי של התודעה הדיאספורית היהודית, ומנגד הוא מורה על המקומות שבהם הפרטיקולרי משמש לניסוח עמדות כלליות.

את הגיליון חותמת מסה מאת **גדעון אלעזר**, חסיד ברסלב ואנתרופולוג שתחום התמחותו הוא סין. אלעזר מספר בגילוי לב על הספקות והסתירות העמוקות המלוות אותו, על המתח בין ההתנגדות של ר' נחמן למחקר האקדמי ובין עיסוקו שלו הלכה למעשה. אין הוא מנסה למצוא לעצמו הצדקות קלות, אלא לסלול לו דרך מתוך הצגת שלל הניגודים. בלי להציע מסקנות מוחלטות, הוא מראה כיצד העיסוק האנתרופולוגי, בפרט עבודת השדה, מקבל משמעות בתוך עולמו החסידי, ומנגד - כיצד העמדה הברסלבית מעניקה זווית ראייה ביקורתית מרתקת על הנחות היסוד האנתרופולוגיות.

הפסל "עקדת יצחק", יצירתו של האמן **מנשה קדישמן** (1932-2015), נבחר לעטיפת הגיליון. הפסל ניצב במשך כמה שנים ברחבת הכניסה למכון ון ליר. תמונת הפסל מתפרסמת באישור משפחת האמן, ואנו מודים לה על כך.

זו ההזדמנות להודות לכל העושים במלאכה על חוויית העבודה המשותפת. ליותם בנימין, עורך המשנה של כתב העת מראשיתו, אשר תבונתו וקריאתו הקפדנית תרמו תרומה עצומה לגיליון זה, כמו לקודמים לו; לשירה וולפנזון ברוק, מזכירת המערכת והרוח שמאחורי כתב העת; ולדפנה שרייבר, רכזת המערכת ומנהלת תחום תרבות ומחשבה יהודית במכון ון ליר. תודה גם להוצאת מכון ון ליר: לד"ר טל כוכבי, העורכת הראשית וראש ההוצאה לאור; ליונה רצון, המפיקה האחראית; ובשם כל הכותבות והכותבים אני מודה לרונית טפיר, האחראית על העריכה, אשר תרמה לכל אחד מהמאמרים בגיליון זה ובגיליונות הקודמים. וכמובן, תודה לכל הקוראים שהקדישו מזמנם לביקורות קפדניות ומועילות. לבסוף, ברצוני לנצל את ההזדמנות ולהודות לפרופ' גבריאל מוצקין, ראש המכון הקודם, על האמון ועל האפשרויות שפתח בפניי כראש תחום מחשבה יהודית במכון ון ליר.

אמנון רז'קרוצקין

ציפי קויפמן בוחנת במאמרה את המקום המרכזי של ראיית האבות אצל ר' נחמן מברסלב. היא מנתחת אחד מחלומותיו המאוחרים של ר' נחמן כדי לעמוד על יחסו המורכב אל האבות, כפי שהוא בא לידי ביטוי ביחסו אל הבעל שם טוב. תפיסת "חרדת ההשפעה" של הרולד בלום משמשת לה מסגרת מושגית לניתוח ולהבנה של מורכבות היחס הזה. מאמרה של **מוריה רחמני** עוסק בתפקידם של טקסים דתיים במחנות הריכוז בתקופת השואה, ומציע ניתוח פסיכולוגי של משמעותם לנוכח הניסיון להכחיד את תודעתו העצמית של האסיר במחנה. רחמני נסמכת במאמרה על קובצי עדויות, שהיא קוראת אותם כטקסטים תיאולוגיים-פסיכולוגיים, ועומדת על האופן שבו הריטואלים אפשרו לאסיר ליצור זמן-מרחב פנימי, שבו הטרומטראומתי ממשיך להתקיים גם במציאות הקיצונית. **אנדראה גונדוס** מחזירה אותנו לשאלת האהבה ומקומה על ידי ניתוח מושג האהבה אצל ר' אליהו דה-ז'ידאש, מחכמי צפת במאה השש-עשרה. היא מציינת שלפי תפיסתו של דה-ז'ידאש, הדבקות באלוהים מושגת דווקא באמצעות אהבת האדם לזולתו. גונדוס בוחנת גישה זו בזיקה לפסיכואנליזה ההתייחסותית, המדגישה את היחסים הבין-אישיים, ועומדת על ההבדלים בין שתי התפיסות ועל נקודות ההשקה ביניהן.

יש זיקה מסוימת בין קבוצת מאמרים זו ובין המאמרים הבאים אחריה, המתבטאת בעיסוק בקשר המורכב בין מושגים יהודיים למושגים מערביים מודרניים. מאמרים אלו מבקשים לערער, מנקודת מבט יהודית, על יסודות ההגדרה החילונית המודרנית, ומציעים גישות מנוגדות שצמחו בהקשרים שונים. מאמרו של **אבירם צורף** עוסק בתפיסתו של ר' יוסף חיים ("בן איש חי") מבגדאד, מבעד לתיאור ביקורתי חריף שתיאר אותו יעקב אוברמאייר, מזרחן ומשכיל יהודי גרמני. אוברמאייר גינה את ר' יוסף חיים כמי שמשלב רפורמיות וחסידות, שתי תנועות מגוננות בעיניו. צורף עומד על הקטגוריות שמנחות את תיאורו של אוברמאייר ורואה בהן ביטוי של שיח החילון. באמצעות קריאה זו הוא מצליח לחלץ את גישתו של הרב ולתאר את עולמו במושגיו שלו. לטענת צורף, ר' יוסף חיים הציע דרך אחרת להתמודד עם המודרניות, שבה התיקונים נעשים במסגרת המסורת ולא מתוך רצון לשינויה.

מאמרה של **טפת הכהן-ביק** עוסק במקומם של הרעש והפטפוט בעיר ומלואה לעגנון. בעקבות רות הכהן, שעמדה על האשמת היהודים ב"רעש", היא מציעה להקשיב לרעש ולראות בו בסיס להבנת המבנה המורכב של היצירה, וכן יסוד מכונן בניסיון הפואטי להחיות את העיירה ולשחזר את החיים בה. היא בוחנת את היחס האמביוולנטי אל הרעש ביצירה, לצד "אפקט הרעש" שיוצרת השתלשלות הסיפורים, וטוענת שיש בכך כדי ללמד גם על היחס האמביוולנטי כלפי הגאולה. כמו כן, לדעתה, הרעש והאיסדר ביצירה הם מחווה לספרות התלמודית האסוציאטיבית, מעין מרד באסתטיקה האירופית ופנייה לאסתטיקה "יהודית" מובהקת.